

УДК 39(477.86):930

Віра БІЛОУС

ДО ДЖЕРЕЛ З ЕТНОГРАФІЇ ПОКУТТЯ (III чверть XIX ст.)

Визначено джерельну вартість праці В. Залозецького та матеріалів В. Площанського для дослідження традиційної культури і побуту мешканців Покуття.

Ключові слова: Покуття, краєзнавчі нариси, фактографічний матеріал, галицька періодика.

© В. БІЛОУС, 2017

На низку матеріалів з традиційної культури та побуту жителів Покуття натрапляємо в періодичних виданнях Галичини 50—70-х рр. XIX століття. Деякі з них активно використовували сучасники: осмислювали їх фактаж або ж включали розлогими витягами у свої праці чи збірники матеріалів. А є статті, що так і залишилися малознаними для етнологів та краєзнавців.

До означених публікацій належить обширний нарис письменника та громадського діяча Василя Залозецького (1833—1915 рр.) «Образки з циркулу Коломийського», що опублікував часопис «Dodatek tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej» (1854 р.) [7]. Це була його перша проба пера, яку здійснив у 20-річному віці, навчаючись на правничому факультеті Львівського університету. Автор відтворив побут краян у художньо-публіцистичному стилі, із романтичним захопленням та замилюванням, а подекуди й ідеалізацією багатовічних традицій.

В основі праці лежать власні спостереження В. Залозецького, дитинство і юність якого пройшли в с. Княжому, що на Снятинщині. Воднораз у канву твору він вкрав і відомості з чужих праць. Це, приміром, народні оповіді про опришків, порівняльні характеристики вдачі мешканців Гуцульщини, Покуття та Наддніпрянщини, почерпнуті зі знаних розвідок І. Вагилевича, К. Вуйціцького, К. Мілевського тощо.

Коломийський циркул з етнографічного погляду був, що відомо, неоднорідним: включав покутський ареал та північно-східну частину гуцульського. Прикметно, що таку специфіку території розумів і автор, який неодноразово зіставляв культурно-побутові реалії цих етнографічних груп українців. У праці більше уваги приділено традиційній культурі гуцулів. Поза тим, є й оригінальний фактографічний матеріал, що стосується Покуття, правда, він не завжди має чітку просторову визначеність.

Зверну увагу на ті матеріали В. Залозецького, що мають чітку прив'язку до вказаного етнографічного району, зокрема його розлогі характеристики традиційного вбрання та зачісок. Вони містять докладні описи чоловічого та жіночого строю з с. Завалля (Снятинський район), у комплекс яких включено головні убори та різні доповнення до одягу, прикраси тощо [7, nr. 9]. Є фіксації локальних різновидів зав'язування намітки (рантуха) з с. Серафинці Городенківського району [7, nr. 7].

Прикметно, що молодий дослідник висвітлював окремі компоненти народного одягу не статично, а в

просторовій динаміці та варіативності. Приміром, він констатував, що ближче до Поділля сірак стає довшим та багатшим на різноколірні оздобы; кожух рясно прикрашали волічками (кольоровими нитками) надчеремшанські мешканці, а жителі сіл Залуччя та Завалля — червоними сукняними смужками тощо [7, пг. 7].

Стосовно описів дівочих зачісок, то вони також містять зауваги про їхнє локальне розмаїття. Так, «від першого гірського села і до Залуччя» (очевидно, Залуччя Снятинського району), стверджував автор, коси закладали на потилиці у вигляді півобруча; на теренах від с. Олешкова (Снятинщина) і до Коломиї — навколо голови у формі корони; а від Коломиї і до підніжжя Карпат волосся збирають в одну косу [7, пг. 9]. Подекуди є спроби пояснити ті чи інші регіональні особливості. Так, своєрідності традиційного вбрання жителів Завалля В. Залозецький пов'язував із впливами сусіднього буковинського строю тощо [7, пг. 9].

Варто зазначити, що «Образки» В. Залозецького ретельно студіював відомий польський етнограф О. Кольберг, у 54-му томі його праць («Ruś Karpacka») є непоодинокі посилання на цей твір.

Покуття стосуються й публікації історика, публіциста, співредактора часопису «Слово» Венедикта Площанського (1834—1902 рр.). Із початком 60-х рр. XIX ст. він розпочав працю над топографічно-статистичним і краєзнавчим описом Галичини, Буковини та Закарпаття. Для цього застосував анкетний метод збору матеріалів, залучивши до краєзнавства десятки місцевих священиків. Учений розробив загальний питальник і докладний квестіонар. Останній було видано у вигляді табелів кількістю 3000 примірників та розіслано деканальним настоятелям, а ті вже розповсюджували їх серед сільського духовенства [3, ч. 69].

Для ефективної реалізації наміченої програми дослідник звертається з проханням сприяти в цій справі до Львівської та Перемишльської консисторій. Згодом Львівський митрополит Спиридон Литвинович видає спеціальне розпорядження, у якому зообов'язує постачати вченого необхідною інформацією [1].

Внаслідок такого почину протягом 1860—1870-х рр. у «Слові», «Литературному зборнику», «Временнику Ставропигийского братства», «Покутянину» та ін. часописах опубліковано понад 80 опи-

сів західноукраїнських сіл і містечок. Із території Покуття та його межів'я оприлюднено матеріали про 13 сіл — Петрилів та Новосілка Тлумацького р-ну [4, ч. 55], Завалля [5], Белелуя [6], Задубрівці [4, ч. 32] Снятинського р-ну, Раковець, Семенівка Городенківського р-ну [4, ч. 26], Рибно [4, ч. 36], Слобідка [4, ч. 41] Косівського р-ну, Підпечери [3, ч. 70, 74] та Погоня [2, с. 28—29] Косівського р-ну, Тлумачок Коломийського р-ну [2, с. 32], Нивочин Богородчанського р-ну [3, ч. 74].

Із-поміж збирачів-священиків знаходимо визначних громадсько-культурних діячів, зокрема Івана Озаркевича (1826—1903 рр.) — посла Галицького сейму та австрійського парламенту, з трибун яких він активно захищав права українців у шкільництві, агітував за відкриття Чернівецького університету тощо. До речі, його нарис про Белелую, де був парохом з 1852 до 1884 рр., є найрозлогішим. Матеріал про села Раковець і Семенівка підготував Аїталь Кобринський (1833—1917 рр.), якого сучасники знали як збирача народних слів (публікувалися в часописах «Вечерниці» та «Правда») та колядок з Космача, що ввійшли до відомого багатотомного видання «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» Я. Головацького. Відгукнулися на заклики В. Площанського й представники відомих родин — Йосиф Студинський (1836—1909 рр.), батько філолога-славіста, фольклориста Кирила Студинського, Данило Сосенко (1840—?), сином якого був талановитий художник-монументаліст Модест Сосенко.

Опубліковані описи сіл є неоднорідними щодо інформативної насиченості та тематичного змісту. Водночас усі нариси обов'язково включають дані про географічне розташування населеного пункту, народні легенди та перекази про його заснування, походження ойконіма, найменування окремих частин села, природних об'єктів, історичних пам'яток. Є характеристики ґрунтів, кліматичних умов та зауваги про їх пов'язаність з основними заняттями, промислами та добробутом мешканців, перелічено домінуючі сільськогосподарські культури; повідомлено про церкви та школи.

Інформація про господарську діяльність та побут здебільшого фрагментарна, проте містить низку цікавих етнографічних деталей. До прикладу, А. Кобринський повідомив про розвиток каменярства в Раковці, зокрема виготовлення житлових огорож та

міських тротуарних плит із місцевого червоного граніту. Д. Сосенко розповів про давній засіб пішого пересування через річку. Коли швидкий Черемош бурлив настільки, що зносив мости, то селяни Рибна і Слобідки долали цю перепону за допомогою ходуль («ходильниці»), що сягали 1 ¼ ліктя.

З окремих сіл (Белелуя, Раковець і Семенівка, Рибно та Слобідка) подано описи народного вбрання. Вони включають дані про чоловічий та жіночий, парубочий та дівочий одяг залежно від сезону; їх матеріал і колірну гаму, покрій, оздобу. Дослідники, очевидно, знайдуть уточнення чи деталі до таких властивих мешканцям Покуття компонентів, як чоловіча шапка клепаня, що облямовувалася лисячим хутром (Белелуя, Рибно), або вушні прикраси — ковтки, що з'єднувалися між собою різноколірними стрічками, які спускалися овалом до грудей (Слобідка).

З останнього села священик Д. Сосенко подав докладний опис дівочих зачісок. Він відтворив техніку закладання кіс на потилиці, способи прикрашання волосся в будні та свята, поінформував про обов'язкові їх атрибути «гердан», «силянка» і «політичка», їх призначення та розташування у складній і вигадливій зачісці юних покутянок.

З обрядового циклу матеріали В. Площанського повідомляють про окремі епізоди з весільного та похоронного дійства (Завалля, Белелуя). Приміром, священик К. Федоровський занотував обрядове жертвування свійської птиці та одягу покійника, ритуальне пошанування особи, яка під час похорону виконувала роль «замісника» мерця тощо. Вартість цього та іншого фактажу в публікаціях В. Площанського посилюється його докладною паспортизацією, що допомагає у визначенні території побутування етнографічного явища.

Отже, нариси В. Залозецького та краєзнавчі описи В. Площанського містять предметний фактографічний матеріал, що може прислужитися дослідни-

кам традиційного господарства, народного вбрання та звичаєвості мешканців Покутського краю.

1. Допис из Львова (Распоряженъе духовной власти) // Слово. — 1864. — Ч. 61.
2. Описание где-яких сел находящихя в Галичине // Покутянин. Мысяцеслов коломыйский на год 1869. — Коломыя, 1868. — С. 28—29, 32.
3. Площанский В. В справе описания Галицкой Руси в отношении: топографичном, историческом и статистичном // Слово. — 1864. — Ч. 69, 70, 74.
4. Площанский В. Для монографий местностей в Галиции // Слово. — 1875. — Ч. 26, 32, 36, 41, 55.
5. Площанский В. Завалье, село Галицкой Руси // Литературный сборник издаваемый Галицко-русскою Матицею. — Львов, 1871. — С. 65—66.
6. Площанский В. Некоторые села Галицкой Руси // Литературный сборник издаваемый Галицко-русскою Матицею. — Львов, 1870. — С. 50—57.
7. Załoziecki W. Obrazki z cyrkułu Kołomyjskiego / Załoziecki W. // Dodatek tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej. — 1854. — Nr. 1, 2, 6, 7, 9, 10, 21—26, 38, 39.

Vira Bilous

TO THE POKUTTIAS
ETHNOGRAPHY SOURCES
(the third quarter of the nineteenth century).

There has been determined the informational value of V. Zalozetsky's work and V. Ploschansky's materials in order to traditional culture studies and way of life of residents of Pokuttia.

Keywords: Pokuttia, local history essays, factual material, Galician Periodicals.

Віра Білоус

К ИСТОЧНИКАМ
ПО ЭТНОГРАФИИ ПОКУТЬЯ
(III четверть XIX века)

Установлена источниковедческая ценность работы В. Залозецкого и материалов В. Площанского для исследования традиционной культуры и быта жителей Покутья.

Ключевые слова: Покутье, краеведческие очерки, фактографический материал, галицкая периодика.